

УДК 536.2, 664.1

Пустовойтенко В.П., д.т.н.,
професор АМУ,
Василенко С.М., д.т.н.,
професор УНДІ цукрової
промисловості,
Сегай О.М., к.т.н., доцент
АМУ,
Бондар В.І., НУХТ, м. Київ

МОДЕЛЮВАННЯ ТУРБУЛЕНТНОГО ТЕПЛООБМІНУ В ЦИЛІНДРИЧНИХ СТРУМЕНЯХ РІДИНИ

Розроблено математичну модель теплоперенесення в циліндричних турбулентних струменях рідини. В основу моделі покладено гіпотезу пригнічення турбулентності біля поверхні поділу рідина–пара поверхневим натягом, що враховується введенням поняття чергованості турбулентності.

Разработана математическая модель теплопереноса в цилиндрических турбулентных струях жидкости. В основу положена гипотеза подавления турбулентности возле поверхности раздела фаз жидкость – пар поверхностным натяжением, учитываемая введением понятия перемежаемости турбулентности.

The mathematical model of теплопереноса is worked out in the cylindrical turbulent streams of liquid. In basis the hypothesis of suppression of turbulence is fixed near an interphase a liquid is steam by a surface-tension, taken into account by introduction of concept of alternated of turbulence.

Нині найбільше досліджені з погляду тепломасообміну зсувні течії: в примежових шарах, каналах, слідах тощо. У прикладних аналізах цих течій основним є метод аналогії, що ґрунтується на введенні понять турбулентних аналогів коефіцієнтів перенесення імпульсу й енергії та турбулентного аналога числа Прандтля.

Менше досліджені як теоретично, так і експериментально є струменеві безсувні течії краплинних рідин. Це пов'язано насамперед з тим, що для них зникає сенс коефіцієнта турбулентного перенесення імпульсу, а отже, і методу аналогії. Тобто більшість сучасних моделей турбулентного перенесення стає неприйнятною.

Вивчення виключно процесів теплоперенесення надзвичайно складне завдання як з теоретичного, так і з експериментального дослідження.

Розглянемо локальну вісесиметричну задачу теплоперенесення в циліндричному струмені рідини при конденсації на його поверхні пари. Скористаємося методом полів осередненої швидкості та температури, оскільки моделі цього за умови задовільної адекватності фізичній картині процесу є достатньо простими для використання при практичному інженерному моделюванні.

При стабілізованих профілях швидкості й температури диференціальне рівняння турбулентного перенесення теплоти в циліндричному струмені набуває вигляду

$$v_x \frac{\partial T}{\partial x} = \frac{1}{r} \frac{\partial}{\partial r} \left[r \left(\varepsilon_q + a \right) \frac{\partial T}{\partial r} \right], \quad (1)$$

де v_x – повздовжня швидкість рідини, м/с; T – температура, К (°С); r – поточний радіус, м; ε_q – кінематичний коефіцієнт турбулентного перенесення теплоти, м²/с; a – коефіцієнт температуропровідності, м²/с (турбулентна температуропровідність стоїть під знаком похідної, оскільки в загальному випадку вона залежить від r).

Для стабілізованої течії при постійній густині теплового потоку можна наближено записати

$$\frac{\partial T}{\partial x} \approx \left(\frac{dT_{cp}}{dx} \right).$$

Тоді рівняння (1) перепишемо у вигляді

$$v_x \frac{dT_{cp}}{dx} = \frac{1}{r} \frac{\partial}{\partial r} \left[r \left(\varepsilon_q + a \right) \frac{\partial T}{\partial r} \right]. \quad (2)$$

Якщо ввести заміну змінної $y = r_0 - r$, $dy = -dr$, то можна отримати

$$v_x \frac{dT_{cp}}{dx} = \frac{1}{r_0 - y} \frac{\partial}{\partial y} \left[(r_0 - y) \left(\varepsilon_q + a \right) \frac{\partial T}{\partial y} \right], \quad (3)$$

де r_0 – радіус струменя, м.

Інтегруємо рівняння (3) за таких граничних умов

$$T = T_i \text{ при } y = 0; \quad \frac{\partial T}{\partial y} = 0 \text{ при } y = r_0. \quad (4)$$

де T_i – температура рідини біля поверхні поділу *рідина-пара*.

Після першого інтегрування отримаємо

$$(r_0 - y)(\varepsilon_q + a) \frac{\partial T}{\partial y} = \frac{dT_{cp}}{dx} \int_0^y v_x (r_0 - y) dy + C_1. \quad (5)$$

Оскільки профіль швидкості рідини в струмені близький до плоского, запишемо $v_x = v_{cp} = \text{const}$. Тоді

$$(r_0 - y)(\varepsilon_q + a) \frac{\partial T}{\partial y} = \frac{dT_{cp}}{dx} v_{cp} \left(r_0 y - \frac{y^2}{2} \right) + C_1. \quad (6)$$

Сталу C_1 визначаємо з другої граничної умови

$$C_1 = -\frac{dT_{cp}}{dx} v_{cp} (r_0^2 / 2). \quad (7)$$

Підставляючи вираз (7) в рівняння (6) і розв'язуючи відносно $\frac{\partial T}{\partial y}$, отримаємо

$$\frac{\partial T}{\partial y} = -\frac{dT_{cp}}{dx} \frac{v_{cp}}{2} \left(\frac{r_0 - y}{\varepsilon_q + a} \right). \quad (8)$$

Після інтегрування рівняння (8) і перегрупування членів матимемо

$$T = -\frac{r_0 v_{cp}}{2} \frac{dT_{cp}}{dx} \int_0^y \frac{1 - (y/r_0)}{\varepsilon_q + a} dy + C_2. \quad (9)$$

Якщо виразити $\frac{dT_{cp}}{dx}$ через густину теплового потоку на поверхні струменя q_i

$$q_i = \frac{r_0 v_{cp} c_p \rho}{2} \left(\frac{dT_{cp}}{dx} \right), \quad (10)$$

то можна отримати

$$T = -\frac{q_i}{\rho c_p} \int_0^y \frac{1-(y/r_0)}{\varepsilon_q + a} dy + C_2. \quad (11)$$

Згідно з першою граничною умовою $C_2 = T_i$. Тоді

$$T_i - T = \frac{q_i}{\rho c_p} \int_0^y \frac{1-(y/r_0)}{\varepsilon_q + a} dy. \quad (12)$$

Якщо ввести безрозмірнісну координату

$$y^+ = y v_{cp} / a, \quad (13)$$

то рівняння (12) запишемо так

$$T_i - T = \frac{q_i}{\rho c_p v_{cp}} \int_0^{y^+} \frac{1-(y/r_0)}{\varepsilon_q / a + 1} dy^+. \quad (14)$$

Для випадку розвинутого турбулентного руху рідини в струмені, замінивши $St = q_i / [(T_i - T_{cp}) \cdot c \cdot \rho \cdot v_{cp}]$, $R^+ = r_0 \cdot v_{cp} / a$, та припустивши, що для турбулентного струменя $T_{cp} \approx T(y=r_0)$, отримаємо вираз

$$St = \frac{1}{\int_0^{R^+} \frac{1-(y^+/R^+)}{\varepsilon_q^+ + 1} dy^+}, \quad (15)$$

де St – безрозмірне число конвективного перенесення теплоти (число Стентона), $St = \alpha / (c \cdot \rho \cdot v_{cp})$; ε_q^+ – безрозмірний кінематичний коефіцієнт турбулентного перенесення теплоти, $\varepsilon_q^+ = \varepsilon_q / a$.

Проте, оскільки режим течії в струмені попередньо не можна вважати розвиненим турбулентним, середньоінтегральне значення температури рідини може значно відрізнятись від температури рідини на осі струменя.

У цьому разі середньоінтегральне значення температури рідини в струмені визначиться наступним чином

$$T_{cp} = \frac{1}{\pi r_0^2} \int_0^{r_0} 2\pi(r_0 - y) T dy. \quad (16)$$

Підставляючи значення розподілу температури (11) у рівняння (16), отримаємо вираз для числа Стентона

$$St = \frac{1}{\frac{2}{(R^+)^2} \int_0^{R^+} (R^+ - y^+) \left[\int_0^{y^+} \frac{1 - (y^+ / R^+)}{\varepsilon_q^+ + 1} dy^+ \right] dy^+} \quad (17)$$

Очевидно, для того, щоб задача стала визначеною, потрібно задати значення кінематичного коефіцієнта турбулентного перенесення теплоти ε_q , або, значення величини ε_q^+ .

Більшість традиційних моделей перенесення в турбулентних безсувних течіях ґрунтується на понятті ізотропної, або гомогенної турбулентності. С.С. Кутателадзе [1] в основу своєї моделі поклав припущення про ізотропність турбулентності по всьому об'єму струменя. Водночас більшість сучасних дослідників аналізують моделі, в яких міжфазна поверхня *краплинна рідина – газ* поводить себе як пружна стінка і, отже, пригнічує турбулентне перенесення. При цьому інтенсивність турбулентного перенесення в ядрі течії або беруть відповідною до моделі С.С. Кутателадзе, або враховують затухання турбулентності вздовж течії, наприклад, згідно з теорією ізотропної турбулентності G. K. Batchelor'a and A. A. Townsend'a [2]. Моделі цього типу відрізняються способом задання зміни коефіцієнта турбулентного перенесення біля міжфазної поверхні [3]. Однак при цьому виникає основна проблема: поєднання механізмів перенесення в цих двох областях. По-перше, не дотримується принцип суцільності середовища, а саме неперервності розподілу як температури, так і характеристик перенесення. По-друге, виникають проблеми формулювання граничних умов для області течії біля міжфазної межі, яку називають *областю пригнічення турбулентності*.

Дослідження турбулентності в турбулентному примежовому шарі на пластині, виконані Р.С.Клебановим [4], засвідчили, що в зовнішній області примежового шару турбулентність носить почерговий характер з ламінарною течією, тобто має місце так зване явище «чергованості» турбулентності (*intermittency*). Осцилографічні записи турбулентних пульсацій показують, що положення чіткої межі між турбулентною течією в примежовому шарі та вільною від турбулентності зовнішньою течією дуже коливається в часі, що уподібнює її до вільної поверхні струменя. Статистичною характеристикою течії в перехідній від ламінарного до турбулентного режиму області є так званий коефіцієнт чергованості. Він являє собою частку часу існування турбулентного режиму в даній точці перерізу течії. В більш загальному сенсі він розглядається як ймовірність того, що локальний рух є турбулентним.

При цьому коефіцієнт чергованості турбулентності по товщині примежового шару на плоскій пластині змінюється від 0 на зовнішній межі до 1 в області біля стінки (див. рис. 1).

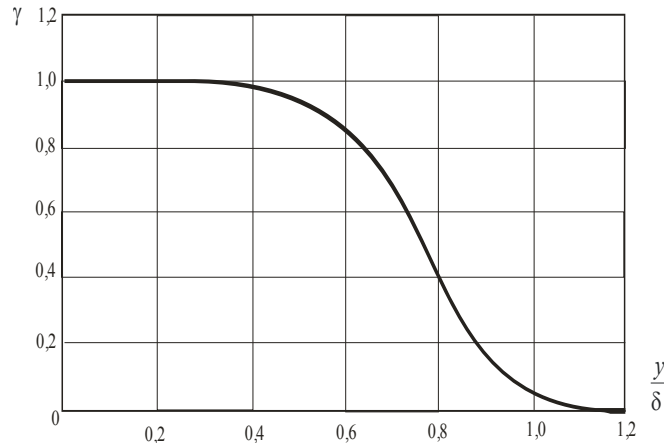

Рис. 1. Розподіл коефіцієнта чергованості по товщині турбулентного примежового шару

Можна зробити висновок, що навіть для розвинутого турбулентного руху в примежових шарах течія має чергований характер у зовнішній області примежового шару в межах $y/\delta = 0,4 - 1,0$. Таке ж явище має місце у вільних струменях та супутніх течіях.

Водночас коефіцієнт чергованості можна розглядати як міру стійкості ламінарного руху: при $\gamma = 0$ ламінарна течія є стійкою до дії збурень, а при $\gamma = 1$ вона є повністю нестійкою, тому внаслідок дії збурень течія стає розвинутою турбулентною.

З цього погляду коефіцієнт чергованості може стати зручною характеристикою для описання процесів перенесення в турбулентних струменях. Так, на поверхні поділу *рідина – пара*, де турбулентні пульсації повністю гасяться поверхневим натягом, ламінарний режим існує в усіх точках поверхні, тому коефіцієнт чергованості, очевидно, дорівнює 0. Зі збільшенням відстані від міжфазової поверхні в глибину струменя стабілізуючий вплив поверхневого натягу слабшає, тому коефіцієнт чергованості починає зростати, і досягає 1 в ядрі струменя за розвинутого турбулентного руху.

В основу аналізу турбулентного перенесення в струмені з використанням поняття чергованості турбулентності покладемо гіпотезу ізотропної турбулентності С.С. Кутателадзе. При цьому інтенсивність турбулентного перенесення біля міжфазової поверхні визначатиме значення коефіцієнта турбулентного перенесення у вигляді деякої функції $F_1(y^+/R^+)$, а в ядрі струменя – у вигляді функції $F_2(y^+/R^+)$.

Введемо поняття локального коефіцієнта чергованості турбулентного руху рідини в струмені у вигляді рівняння

$$\gamma = \frac{F(y^+/R^+) - F_1(y^+/R^+)}{F_2(y^+/R^+) - F_1(y^+/R^+)}, \quad (18)$$

де $F(y^+/R^+)$ – поточне значення коефіцієнта турбулентного перенесення.

Тоді, величина, що визначає міру стійкості ламінарної течії, визначиться як

$$k = 1 - \gamma, \quad (19)$$

адже при $\gamma = 0$ матимемо $k = 1$ і ламінарна течія існує, та, навпаки, при $\gamma = 1$ матимемо $k = 0$, і ламінарна течія поступається розвиненій турбулентній.

Для визначення значення γ припустимо, що величина k підлягає релаксаційній залежності, яка визначає пропорційну залежність відносної зміни значення k та зміни координати, що відраховується від міжфазової поверхні

$$\frac{dk}{d(1-y^+/R^+)} = -nk. \quad (20)$$

Інтегруючи останнє рівняння за граничної умови $k = 1$ при $y^+ = 0$, отримаємо

$$k = \exp\left[n\left(-\frac{y^+}{R^+}\right)\right], \quad (21)$$

та відповідно

$$\gamma = 1 - k = 1 - \exp\left[n\left(-\frac{y^+}{R^+}\right)\right]. \quad (22)$$

Тоді, підставивши вираз (22) у рівняння (18), отримаємо

$$F(y^+/R^+) = F_1(y^+/R^+) + [F_2(y^+/R^+) - F_1(y^+/R^+)] \left\{1 - \exp\left[n\left(-\frac{y^+}{R^+}\right)\right]\right\}. \quad (23)$$

Функцію $F_1(y^+/R^+)$ задамо, припускаючи, що біля поверхні поділу фаз течія ламінарна, тобто , або ж

$$F_1(y^+/R^+) = \varepsilon_q^+(0) = 0. \quad (24)$$

В ядрі струменя довжину шляху змішування задамо виходячи з моделі ізотропної турбулентності

$$F_2(y^+/R^+) = \varepsilon_q^+(y^+/R^+) = \varepsilon^* R^+. \quad (25)$$

Тоді рівняння зміни коефіцієнта турбулентного перенесення поперек струменя набуде вигляду

$$F(y^+/R^+) = \varepsilon^* R^+ \{1 - \exp[n(-y^+/R^+)]\}. \quad (26)$$

Адекватність запропонованого підходу підтверджує порівняння з результатами дослідження стійкості ламінарного руху Dhawan S., Narasimha R. [5]. Зміну коефіцієнта чергованості вздовж прилежового шару визначали експериментально та отримали у вигляді експоненціальної залежності

$$\gamma = 1 - \exp(-A\xi^2), \quad (27)$$

де $A = 0,412 = \text{const}$, ξ – безрозмірна координата.

Очевидно є подібність експоненціальної форми рівнянь (22) та (27), що визначають стійкість ламінарного руху до дії збурень.

Значення коефіцієнта пропорційності n у рівнянні (26) наближено оцінимо з наступних міркувань.

З умов розмірності згідно з [6] товщина шару пригнічення турбулентності біля поверхні поділу *рідина – пара* пропорційна

$$\lambda \sim \sigma / (\rho v_0^2), \quad (28)$$

де σ – коефіцієнт поверхневого натягу рідини, Н/м; v_0 – масштаб швидкості турбулентного руху, м/с.

Співвідношення (28) виражає умову стійкості поверхні рідина – пара. Капілярний тиск σ/λ , що виникає при деформації міжфазової поверхні турбулентними пульсаціями, компенсує динамічний напір пульсацій ρv_0^2 , тобто λ є розміром прошарку прояву капілярних сил.

Очевидно, що як масштаб швидкості турбулентного руху доцільно прийняти величину

$$v_0 = (v_x' v_y')^{0,5}, \quad (29)$$

де $v_x' v_y'$ – пульсації швидкості рідини вздовж та поперек течії, м/с.

Проте, оскільки її значення невідоме, по аналогії з течією рідини в півці поблизу поверхні поділу *рідина-пара* можна записати

$$(v_x' v_y')^{0,5} / v_p \approx \text{const}. \quad (30)$$

Тоді наближено порядок товщини шару пригнічення турбулентності можна визначити наступним чином

$$\lambda \approx \sigma / (\rho v_{cp}^2). \quad (31)$$

Тобто, можна вважати, що на відстані від поверхні струменя $y = \lambda$ величина коефіцієнта турбулентного перенесення теплоти відрізняється від розрахованого для ізотропної турбулентності в ядрі струменя на деяку малу величину, наприклад, на 5 %.

Застосовуючи цю умову до рівняння (26), отримаємо

$$n = - \ln 0,05 \rho v_{cp}^2 R \sigma^{-1} = 3,0 \rho v_{cp}^2 R \sigma^{-1}. \quad (32)$$

Отже, рівняння (26) набуде вигляду

$$\varepsilon_q^+(y^+/R^+) = \varepsilon^* R^+ [1 - \exp(-3,0 \rho v_{cp}^2 \sigma^{-1} y)]. \quad (33)$$

Таким чином, для замикання моделі необхідно визначити значення коефіцієнта турбулентного перенесення для ізотропної турбулентності в ядрі струменя. Оскільки запропонована модель є напівемпіричною, його визначення має стати метою спеціального експериментального дослідження.

Висновок.

Розроблено математичну модель теплоперенесення в циліндричних струменях рідини, що враховує пригнічення турбулентності поверхневим натягом.

Використані джерела інформації:

1. Кутателадзе С.С. Основы теории теплообмена. – Новосибирск: Наука, 1970. – 659 с.
2. Batchelor G.K. and Townsend A.A.. Decay of isotropik turbulence in the initial period // Proceeding of Royal Society. – 1948. – V.139A. – P. 558–593.
3. Kim S., Mills A.F., Condensation on Coherent Turbulent Jets: Part II – A Teoretical Study, Journal of Heat Transfer. – 1989. – V. 111. – P. 1075 – 1082.
4. Шлихтинг Г. Теория пограничного слоя. – М: Наука, 1974. – 711 с.
5. Dhawan S., Narasimha R. Some properties of boundary layer flow during the transition from laminar to turbulent motion // J. of Fluid Mechanics. – 1958. – V. 3. – P. 418 – 436.
6. Левич В.Г. Физико-химическая гидродинамика. – М.: Физматгиз, 1959. – 699 с.

Рецензент: д.т.н. Серьогін О.О.